

УДК 338.24

В. В. Лойко,

к. е. н., доцент, докторант кафедри економіки, обліку і аудиту,
Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ДІАГНОСТИКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

В статті досліджено методи регіональної діагностики рівня економічної безпеки, запропоновано алгоритм її визначення та доведено доцільність розробки і застосування експертної системи.

In article methods of regional diagnostics of level of economic safety are investigated, the algorithm of its definition is offered and the expediency of working out and application of expert system is finished.

Ключові слова: діагностика, регіон, економічна безпека, експертна система

Keywords: diagnostics, region, economic safety, expert system.

Вступ. Ефективним інструментом об'єктивної оцінки соціально-економічного стану регіонів стала регіональна діагностика як новий напрям регіональної економічної науки. Діагностику на протязі процедур аналізу або оцінки доцільно застосовувати при управлінні складними та системними об'єктами, де є необхідним моніторинг стану об'єкту, розвитку подій та надання комплексної функціонально-структурної характеристики. Вивчення літературних джерел показало відсутність єдиної поглядів науковців як в визначенні поняття «діагностика рівня економічної безпеки» та і в методах розрахунків рівня економічної безпеки різних ієрархічних рівнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість цього наукового напрямку та його практичну значимість обґрунтовано в роботах російських вчених Дмитрієвої О.Г. [1] та Лексіна В.Н. [2] та українських вчених Герасимчук З. [3], Масловської Л.Ц. [4], Зайцевої Л.М. [5], Максимової Т.С. [6]. Незважаючи на гостру потребу в методичних розробках по регіональній діагностиці, остання поки ще не знайшла широкого розвитку у вітчизняній теорії та практиці.

Мета статті. Проаналізувати переваги та недоліки існуючих методів діагностики рівня економічної безпеки регіонів та обґрунтувати доцільність створення експертної системи.

Основні результати дослідження. Особливості розвитку складних соціально-економічних систем, до яких належать регіони країни, обумовлюють доцільність залучення до процесу діагностики особливої концептуальної методології та спеціальних методів оцінки. Систематизація методів оцінки проводить у своїх наукових дослідженнях О. Г. Дмитрієва [1, с.13-14]. В залежності від задач діагностики авторка пропонує розрізняти діагностику стану та діагностику процесу. При діагностиці стану оцінюється поточне становище регіону за певними показниками. При діагностиці процесу потрібно охарактеризувати траєкторію розвитку регіону. За формою оцінки О. Г. Дмитрієва [1] розрізняє наступні види діагностики: аналітичну, експертну та діагностику на моделі. Аналітичною діагностикою вважається діагностика, що проводиться безконтактними методами за допомогою статистичної інформації з використанням ретроспективного аналізу. Експертною діагностикою називається процес одержання інформації за допомогою експертних оцінок та соціологічних опитувань. Діагностикою на моделі вважається процес одержання інформації про регіон шляхом модельних імітацій.

Для визначення рівня економічної безпеки регіону доцільно застосовувати експертну та аналітичну діагностику. Для прогнозування зміни рівня економічної безпеки регіону з урахуванням впливу зовнішніх та внутрішніх факторів доцільно застосування експертної діагностики та діагностики на моделі. Цільова орієнтація діагностики суто дослідницька, тому характер аналізу, структуру і завдання можна обирати самостійно.

До загальновідомих методів діагностики, в тому числі і діагностики рівня економічної безпеки, науковці відносять наступні.

1) SWOT-аналіз, який передбачає детальний аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища об'єкта дослідження. Методологія цього виду аналізу передбачає дослідження виявлення сильних і слабких сторін об'єкта, можливостей і загроз. Далі встановлюються зв'язки між сторонами, що в подальшому може бути використано для формування нової або корегування існуючої стратегії розвитку об'єкту [7-9].

2) STEP-аналіз, який надає можливість охарактеризувати зовнішню економічну ситуацію комплексно, на підставі оцінки впливу суспільних технологічних, економічних та політико-правових факторів. Результати розрахунків оформляються у вигляді матриці, що відображає силу впливу виділених факторів на рівень економічної безпеки об'єкта дослідження. Оцінка рівня впливу відбувається в балах або рангах тощо [10, 11].

3) SPACE-аналіз, в основі якого лежить дослідження положення об'єкта дослідження та умов його функціонування за чотирма координатами, що характеризують мікро- та макрооточення, а також його внутрішній потенціал [12]. Оцінка факторних умов відбувається за допомогою методу експертних оцінок за наступними напрямками: 1) оцінюється стабільність середовища: множинність технологічних змін; стійкість грошової одиниці; стабільність споживчого попиту; рівень конкуренції; обмеження при вході об'єкту дослідження на ринок; еластичність попиту на продукцію; 2) оцінюються параметри напряму діяльності: смкість ринку і ступінь відповідності виробничих ресурсів; середня норма прибутку; фінансова стабільність підприємств; відносна ефективність використання ресурсів; капіталоємність і легкість входження на ринок; рівень продуктивності праці у регіоні; 3) оцінюються конкурентні переваги: якість продукції та етапи її життєвого циклу; прихильність споживачів до продукції; частка ринку; ступінь вертикальної інтеграції; технологічні «ноу-хау»; завантаженість потужностей; 4) оцінюється фінансове становище: рівень рентабельності інвестицій; рівень фінансового важелю; стан ліквідності; оборотність запасів; ступінь задоволення потреби в капіталі; рівень ризикованості бізнесу; величина втрат у разі виходу з ринку.

4) функціонально-вартісний аналіз, який відносять до найбільш ефективних видів аналізу діяльності щодо виявлення резервів економії витрат матеріальних, трудових і фінансових ресурсів [13-15]. Це метод одночасного і взаємопов'язаного дослідження функції об'єкту, які забезпечують його споживчу вартість, та оцінки цих функцій: 1) головних функцій, що виражають призначення об'єкту; 2) основних функцій, які необхідні для виконання головних функцій; 3) допоміжних функцій, які допомагають реалізувати основні функції; 4) зайвих, непотрібних або шкідливих функцій, яких можна позбутися.

Кожен із цих методів має власні переваги відповідно до сфери застосування. SWOT-аналіз дозволяє використовувати можливість визначення основних загроз і слабких сторін об'єктів економіки для оцінки економічної безпеки. SPACE-аналіз можна застосовувати для первинної оцінки конкурентної позиції досліджуваного об'єкту на ринку, що дозволяє визначити стан його економічної безпеки. STEP-аналіз надає можливість оцінити зовнішню економічну ситуацію, яка впливає на господарську діяльність об'єкта економіки та рівень його економічної безпеки. Оскільки цей метод має чітку спрямовану зовнішню орієнтацію, його результат може розглядатися як оцінка рівня конкурентного становища об'єкту дослідження на ринку.

Основним недоліком перелічених методів є їх експертний характер. Необхідність залучати до роботи експертів відзначається високим рівнем суб'єктивізму. Відтак застосування їх пов'язано з ризиком неповного врахування впливу факторів на економічну безпеку досліджуваного об'єкту. Разом з тим, намагання охопити якомога більше факторів призводить до надмірної деталізації, що перешкоджає адекватно сприймати інформацію та проводити розробку обґрунтованих управлінських рішень. Але не можна заперечувати доцільність застосування цих методів у сфері діагностики рівня економічної безпеки об'єктів економіки та регіонів як допоміжних інструментаріїв.

Процес діагностики рівня економічної безпеки регіону є складним багатofакторним завданням, що зводиться до виявлення найбільш значних числових показників рівня економічної безпеки регіону за функціональними складовими, їх групування та інтеграції. Система показників має завчасно сигналізувати про

наявність небезпечних факторів, що дозволить апарату управління регіоном своєчасно розробити комплекс заходів щодо попередження або зниження рівня впливу негативних факторів.

Ключовим моментом діагностики є визначення складових економічної безпеки регіону, системи збалансованих показників, та індикаторів і порогових значень показників. Індикатори, за якими визначається рівень економічної безпеки регіону має відносно стійкий характер. Вони можуть змінюватися в міру стабілізації економіки країни та зумовлюються зрушеннями у соціально-економічному стані суспільства. Формування набору оціночних індикаторів має проходити з урахуванням особливостей розвитку регіону. Необхідно зауважити, що при відборі показників для визначення рівня економічної безпеки регіону важливо враховувати їх універсальність. До системи збалансованих показників мають увійти тільки ті, що розраховуються для всіх регіонів країни. Для більш детального дослідження рівня економічної безпеки регіону можна ввести додаткові показники, які більш точно відображають специфіку регіону.

Адекватність результату залежить від правильного вибору методу оцінки загроз безпечному соціально-економічному розвитку регіону або системи показників для її проведення. Критичними значеннями показників є кількісні параметри, що характеризують межу між безпечною і небезпечною зонами у різних напрямках функціонування регіону. Діагностика рівня економічної безпеки за системою показників у необхідних випадках повинна також враховувати специфічні особливості об'єктів дослідження за напрямками діяльності, а порогові значення показників необхідно визначати з урахуванням стану та можливих тенденцій розвитку економіки країни в цілому. Найвищий ступінь рівня економічної безпеки регіону досягається за умови розташування показників у межах допустимих значень, а значення одного показника досягаються не у збиток іншим. Відхилення показників за допустимі межі є ознакою того, що об'єкт дослідження може втратити здатність до стійкого динамічного конкурентоспроможного розвитку, тобто стає вразливим.

Для формування повного уявлення про стан економічної безпеки будь-якого об'єкту дослідження оцінку її рівня доцільно здійснювати за кілька суміжних періодів, що дозволить виявити наявну тенденцію. На основі отриманих результатів проводиться дослідження стану економічної безпеки та відбувається формування рекомендацій для її забезпечення та підтримки на належному рівні.

Система показників для визначення рівня економічної безпеки регіону сформована на основі теорії збалансованої системи показників [17-18]. Дослідження рівня економічної безпеки регіону, як об'єкту національної економіки проводиться за наступними етапами: 1) формування збалансованої системи показників для визначення рівня економічної безпеки об'єкта економіки за виділеними функціональними складовими; 2) розрахунок одиничних показників рівня економічної безпеки об'єкта економіки; 3) формування рівня функцій Харрінгтона; 4) розрахунок групових показників рівня економічної безпеки та інтегрального показника; 5) прогнозування рівня економічної безпеки об'єкта економіки із застосуванням моделі Брауна.

Розрахунок одиничних показників рівня економічної безпеки об'єкту економіки проводиться за розрахунковими формулами в межах виділених функціональних складових. Кожен із представлених одиничних показників має нормативне або рекомендоване значення, що дозволяє на цьому етапі виділити показники, які мають значне відхилення від нормативного значення. Групові показники економічної безпеки розраховуються як середнє геометричне. Розрахунок інтегрального показника економічної безпеки проводиться за допомогою середнього геометричного значення.

Рівень економічної безпеки об'єкта економіки визначається в залежності діапазону значень інтегрального показника. У табл. 1 наведено характеристику оцінки рівня економічної безпеки підприємства в залежності від діапазонів інтегрального показника, значення якого для конкретного об'єкту економіки отримано в ході дослідження.

Таблиця 1.

Діапазони значення інтегрального показника рівня економічної безпеки об'єкта економіки відповідно до теорії Харрінгтона

Діапазон значень	Характеристика оцінки
0,00 – 0,20	незадовільний рівень економічної безпеки об'єкта економіки
0,21 – 0,36	низький рівень економічної безпеки об'єкта економіки
0,37 – 0,62	задовільний рівень економічної безпеки об'єкта економіки
0,63 – 0,79	добрий рівень економічної безпеки об'єкта економіки
0,80 – 1,00	відмінний рівень економічної безпеки об'єкта економіки

За отриманими результатами апарат управління об'єктом економіки може прийняти рішення щодо достатності розрахованого рівня економічної безпеки або його недостатності. У випадку незадовільного та низького рівня економічної безпеки об'єкта економіки необхідно розробити заходи щодо підвищення рівня економічної безпеки.

Зважаючи на велику кількість розрахунків при діагностиці рівня економічної безпеки об'єкту економіки, розроблено експертну систему «Універсальний експерт» з базою даних Safe Line (свідцтво про реєстрацію авторського права на твір № 41125). Вагомими перевагами експертної системи є те, що вона може замінити людей-експертів та надати неупереджені висновки, дозволяє обробляти велику кількість даних, представлених кількісними та якісними показниками, надає можливість поповнювати дані, які закладено в базу, зберігає та накопичує розрахунки за всі періоди, що надає можливість виявити тенденції та застосувавши певні методи прогнозування отримати прогнозні дані щодо рівня економічної безпеки досліджуваного об'єкту.

Висновки. Процес діагностики рівня економічної безпеки регіону є складним багатофакторним завданням. Враховуючи цільову орієнтацію діагностики можна обирати різні методи: SWOT-аналіз, STEP-аналіз, SPACE-аналіз, функціонально-вартісний аналіз або інші відомі методи. Для комплексного дослідження рівня економічної безпеки регіону в динаміці запропоновано впровадження розробленої експертної системи «Універсальний експерт», яка надає можливість аналізу рівня економічної безпеки за період, який задано дослідником, та надає рекомендації щодо бажаного подальшого безпечного розвитку.

Література:

1. Дмитриева О.Г. Региональная экономическая диагностика: [монография] / О.Г. Дмитриева. – СПб.: Санкт-Петербургский Ун-т экономики и финансов, 1992. -274 с.
2. Лексин В.Н. Региональная диагностика: сущность, предмет и метод, специфика применения в современной России /В.Н. Лексин // Российский экономический журнал. -2003. - №9-10. – С.64-86.
3. Герасимчук З.В. Региональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізм реалізації: [монографія] / З.В. Герасимчук. – Луцьк: Надстир'я, 2001. - 528 с.
4. Масловська Л.Ц. Сталый розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика: [монографія]/ Л.Ц. Масловська. – К.: Київ. Нац. торг-екон. ун-т, 2003. – 366с.
5. Зайцева Л.М. Региональная система управления (организационно-методологический аспект) / Л.М. Зайцева. – Донецк: ИСП Украины, 1997. – 336с.
6. Максимова Т.С. Региональный розвиток (аналіз і прогнозування): [монографія] / Т.С. Максимова. – Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2003. – 304 с.
7. Беляев В.И. Маркетинг: основы теории и практики: учебник / В.И. Беляев. – М.: КНОРУС, 2005. – 672 с.
8. Виханский О.С. Менеджмент: Учебник / Виханский О.С., Наумов А. И. – 3-е изд. – М.: Экономистъ, 2003. – 528 с: ил.
9. Мартиненко М.М. Стратегічний менеджмент: Підручник / Мартиненко М.М., Ігнат'єва І.А. – К.: Каравела, 2006. – 320 с.
10. Зайцев Л.Г. Стратегический менеджмент: Учебник / Зайцев Л.Г., Соколова М.И. – М.: Экономистъ, 2002. – 416 с.
11. Стратегический менеджмент / Под ред. Петрова А. Н. – СПб.: Питер, 2005. – 496 с: ил.
12. Романов А.П. Стратегический менеджмент: учебное пособие / А.П. Романов, И.А. Жариков. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2006. – 80с.
13. Баканов М.И. Теория экономического анализа: Учебник – 4-е изд., доп. и перераб. / Баканов М.И., Шеремет А.Д. – М: Финансы и статистика, 2001. – 416 с: ил.
14. Беляцкий Н.П. Управление персоналом: Учеб. пособие / Беляцкий Н.П., Велеско С.Е., Ройш П. – Мн.: Интерпрессервис, Экоперспектива, 2002. – 352 с.
15. Сухарев Н.О. Производственный и операционный менеджмент. Конспект лекций / Сухарев Н.О.: Пенза, 2002. – 180 с.
16. Фатхудинов Р.А. Стратегический маркетинг: Учебник / Фатхудинов Р.А. – М.: ЗАО «Бизнес-школа «Интел-Синтез», 2000. – 640 с.
17. Банк В.Р. Финансовый анализ: учеб. пособие / Банк В.Р., Банк С.В., Теракина А.В. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 344 с.
18. Савицкая Г.В. Экономический анализ: учеб. / Г.В. Савицкая. – 11-е изд., испр. и доп. – М.: Новое знание, 2005. – 651 с.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"